

ХРОНІКА ТА ІНФОРМАЦІЯ

Т.В.Пастушенко

МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ “ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА: УКРАЇНСЬКИЙ ВИМІР” (ДО 60-РІЧЧЯ ЗАКІНЧЕННЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ)

29 вересня 2005 р. в Інституті історії України НАНУ відбулася міжнародна наукова конференція “Друга світова війна: український вимір”. Ініціював проведення цього наукового форуму, присвяченого завершенню Другої світової війни, Президент України В.Ющенко. Актуальність тематики Другої світової війни у вітчизняній історичній науці, а також гострота її звучання в суспільстві зібрані на конференцію дослідників з усіх регіонів України, працівників архівних і музейних установ, членів громадських організацій – загалом близько 130 осіб. У роботі форуму взяли участь співробітники Інституту історії України НАНУ й Інституту політичних та етнонаціональних відносин НАН України, Національної академії внутрішніх справ України та Національної академії оборони України, Державного архіву кінофотофонодокументів ім. Г.С.Пшеничного, Київського національного університету ім. Т.Шевченка, Національного педагогічного університету ім. М.Драгоманова, Харківського національного університету ім. В.Каразіна, Донецького національного університету, Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника, Одеського національного університету ім. І.Мечникова, Криворізького технічного університету, Черкаського національного університету ім. Б.Хмельницького, Переяславського державного педагогічного університету ім. Г.Сковороди, а також співробітники музейних установ: Меморіального комплексу “Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.”, Музею історії міста Києва.

На конференції було заслухано дев'ять доповідей провідних українських істориків. Цікавим нововведенням зібрання стала демонстрація унікальних хронікально-документальних кінороликів на тему Другої світової війни, підготовлених науковими співробітниками Державного архіву кінофотофонодокументів ім. Г.С.Пшеничного.

Засідання конференції відкрив директор Інституту історії України НАНУ академік НАН України *В.Смолій*. Привітавши присутніх з визначною подією – 60-ю річницею закінчення Другої світової війни, він наголосив на винятковому значенні історичної пам'яті про цю війну в суспільно-політичному житті сучасної української громадськості. Характеризуючи основні етапи розвитку історіографії Другої світової і Великої Вітчизняної воєн, *В.Смолій* окреслив перспективи наукового пошуку в даній галузі історичних знань. За його словами, продовжує залишатися актуальним визначення геополітичного місця України у передвоєнний та воєнний періоди, оцінка зовнішньополітичних наслідків війни. Окремим напрямом наукового пошуку має залишатися з'ясування демографічних і матеріальних втрат республіки, вплив війни на психологію населення, його світогляд, звичаї, побут. На часі – перехід від масштабних батальних полотен до прискіпливих детальних розвідок про кожну з великих битв і менш значних боїв. Академік *В.Смолій* акцентував увагу присутніх на актуальності для сучасної вітчизняної науки пошуку та залучення до обігу нових джерел, насамперед з архівів Російської Федерації й Німеччини, де зберігається основний масив документів із цього історичного періоду. Тільки на основі нової, всебічної джерельної бази, наголосив *В.Смолій*, можна переосмислити весь період Другої світової війни, генеруючи при цьому нові методичні прийоми, авангардні концептуальні підходи. Навіть такий короткий перелік малодосліджених і сфальсифікованих проблем історії України періоду Другої світової війни переконливо свідчить про нагальну необхідність подальшого комплексного осмислення цього історичного процесу.

Конференція була проанонсована як ювілейна, тому тематика доповідей була спрямована на осмислення масштабних подій, пов'язаних із впливом Другої світової війни на історичну долю України, внеском України у перемогу над нацизмом тощо. Основна ж дискусія учасників розгорнулася довкола радянського та інших міфів і проблеми деміфологізації історії України періоду Другої світової війни. Ключовим питанням для всіх доповідачів і дискутантів, незалежно від того, прихильниками яких поглядів вони були, стало питання: чим була минула війна для українського народу?

Своє бачення українського виміру Другої світової війни зав. відділу Інституту історії України періоду Другої світової війни, д-р іст. наук *О.Лисенко* почав із роздумів стосовно змісту таких дефініцій, як “український народ”, “українська нація” і “Україна” та їх використання в контексті подій Другої світової війни. На думку доповідача, є підстави говорити про існування в той час кількох цілком сформованих “українських проектів”. З одного боку, сталінський проект за квазідержавною ширмою УРСР готував зросійщення, розпорошення й асиміляцію українців. Інший, національний “український проект” репрезентував політичні сили, які домагалися побудови Української соборної суверенної держави на етнічних українських землях. “На даний момент науковці не можуть переконливо показати, – наголосив *О.Лисенко*, яка частина населення України підтримувала той чи інший проект і була ангажована на рівні свідомості й активної життєвої позиції. Саме тому немає достатніх підстав говорити про наявність у період Другої світової війни української нації, через те більш доречним буде поняття “український народ”. Очевидно й інше, що на той час існувала значна частина населення, яка залишалася поза впливом державних і національно-патріотичних гасел та почуттів. Самоорганізація цих верств українського суспільства базувалася не на більшовицькому чи українському національному патріотизмі, а на прагматичній стратегії виживання. В умовах війни, коли долі цілих держав і народів вирішувала військова потуга і право сильного, українцям, полякам, євреям важко було розраховувати на власний національний потенціал. Так чи інакше вони потрапляли під вплив (здебільшого примусовий) тих організованих систем, які в даному місці, у даний час виявлялися сильнішими”. Саме остання теза, на думку *О.Лисенка*, має концептуальне значення для трактування Другої світової війни.

Жваву дискусію викликала доповідь старшого наукового співробітника Інституту політичних та етнонаціональних досліджень НАН України, канд. іст. наук *В.Гриневича*, присвячена міфам і міфологізації подій Другої світової війни в Україні. Він звернув увагу на світову історіографію війни, де концептуальні праці про Україну написані не українськими істориками, а іноземними авторами. Причина цього, на думку *В.Гриневича*, – міфи війни, укорінені у суспільстві в цілому і свідомості більшості громадян. Для прикладу доповідач проаналізував декілька міфів із початкового періоду війни (про “монолітизм радянського народу у боротьбі з ворогом”, “загальний патріотизм і жертвність” тощо), які донині не зазнавали серйозної критики. Як необхідний засіб дослідження радянського міфу війни *В.Гриневич* назвав залучення до історичних досліджень суміжних дисциплін, нових сучасних методологій.

Д-р іст. наук, проф. Криворізького технічного університету *В.Стецькевич* наголосив на необхідності вироблення україноцентричного погляду на Другу світову війну. Підтримуючи думку *В.Гриневича*, доповідач навів дуже промовисті приклади (із власного воєнного дитинства) несумісності радянського міфу про війну та реального становища населення України в роки воєнного лихоліття.

Власне бачення проблеми термінологічного апарату і нову його інтерпретацію представив д-р іст. наук, проф. Національної академії внутрішніх справ України *В.Шевченко*. Обстоюючи право на існування усталеної дефініції “Велика Вітчизняна війна”, він запропонував для періоду 1939–1945 рр. інше визначення – “Велика Вітчизняна війна українського народу”.

У доповіді д-ра іст. наук, проф. Національної академії оборони України *М.Рибак* висловлювалися міркування стосовно внеску України в розгром “фашизму під час Великої Вітчизняної війни”.

Безпосередньо аналізу колективної пам’яті про війну в радянському суспільстві, етапів її творення і, власне, першим спробам інверсії традиційної перспективи цієї пам’яті для сучасного українського суспільства присвятила свою доповідь канд. іст. наук, доц. Харківського національного університету *Г.Грінченко*. У виступі обґрунтовується думка про те, що “пам’ять про війну в тому вигляді, в якому вона сформувалася в рамках офіційного радянського дискурсу стала найважливішою ідеологічною складовою легітимації режиму “сталінської демократії”, а також усієї післявоєнної ідентичності радянського народу, перетворилася в опорний образ усієї національної самосвідомості сучасних росіян”. Власний досвід дослідження індивідуальних спогадів різних категорій і груп населення про Другу світову війну *Г.Грінченко* представила як один із засобів деконструкції міфу про Велику Вітчизняну війну в українському суспільстві.

Відповідно серед учасників конференції розгорнулася жвава дискусія на предмет: чи може Друга світова війна бути основою для національної ідентифікації українців? Чи все ж таки серед руху деромантизації, дегероїзації історії війни залишають місце і для героїв? І кого взагалі слід вважати тоді героями?

Традиційно гостру дискусію серед учасників конференції викликали виступи представників ветеранських організацій, першого заступника голови Комітету ветеранів війни, члена Ради організації ветеранів України контр-адмірала *Ю.Короткіна* та керівника Центру захисту правди історії Великої Вітчизняної війни організації ветеранів України, канд. іст. наук *Б.Яцка*, які відстоювали право на існування пам’яті про Велику Вітчизняну війну у міфологізованому радянському варіанті. На думку представників ветеранських організацій, концепція історії Великої Вітчизняної війни, що утверджується сьогодні, не здатна закласти підвалини для виховання молодого покоління у патріотичному дусі, оскільки нехтує героїзмом радянського народу.

Відповіді на деякі проблемні питання, зокрема примирення українців із різними ворогуючими таборів, намагався дати у своїй доповіді професор історії Квебекського університету в Монреалі (Канада) *Роман Сербин*. Досліджуючи проблему участі українців у ворожих арміях Другої світової війни, доповідач висловився за важливість переосмислення участі українців у Другій світовій війні, необхідність зрівняння в категорії “учасників війни”, із тими самими правами і пільгами, ветеранів трьох військо-

вих угруповань: радянської армії, УПА та ваффен СС дивізії “Галичина”. На його думку, саме трагедія може стати тією україноцентричною темою і консолідуючим міфом війни для України.

До складного і проблемного питання повернення та реституції втрачених культурних цінностей України звернувся у своїй доповіді ст. наук. співроб. Інституту історії України, канд. іст. наук *С.Кот*. Саме приклад такого копіткого вузькоспеціалізованого дослідження демонструє практичне значення фундаментальної науки для збереження і примноження історико-культурної спадщини нашого народу.

У ході обговорення цього спектру питань на конференції виступили також керівник Центру історичної політології, д-р іст. наук, проф. *Ю.Шаповал*, директор бібліотеки ім.О.Ольжича, канд. іст. наук *О.Кучерук*, відповідальний секретар Громадського комітету для вшанування пам’яті жертв Бабиного Яру, завідувач відділу Музею історії Києва *В.Нахманович*, канд. іст. наук *В.Нестеренко*, заступник директора з наукової роботи Музею історії Києва *Д.Малаков*, ст. наук. співроб. Інституту політичних та етнонаціональних відносин НАН України канд. іст. наук *Н.Рубльова*, проф. Київського муніципального педагогічного інституту ім.Б.Грінченка, д-р іст. наук *А.Русначенко*.

Під час конференції були репрезентовані нові історичні видання – збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції “Друга світова війна і доля народів України”, збірник фотодокументів “Київ: 1939–1945”, підготовлений Д.Малаковим. У книзі поданий ілюстративний матеріал (близько 700 фотографій) із фондів різних архівів, музеїв і приватних колекцій, частина з яких публікується вперше.

Питання існування міфу та міфологізації свідомості в історичному контексті, яке стало центральним пунктом роботи конференції, вже не один рік активно обговорюється в науковому товаристві й українському суспільстві. Важливим результатом роботи цього форуму став аналіз конкретних проявів міфологізації історії України періоду Другої світової війни та їх сучасних наукових засобів дослідження.